

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASI UYGULANAN “BASIN SANSÜRÜ”

Sezai Kürşat Ökte ARAŞTIRMA
MAKALESİ

Dr.

Ankara / TÜRKİYE

sezaioekte@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-5272-142X

Geliş: 21 Mayıs 2026

Kabul: 29 Ağustos 2026

Yayın: 30 Ağustos 2026

ÖZ

Birinci Dünya Harbi'nin sonunu izleyen günlerde, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Osmanlı kamuoyunda barışın yakın olduğu düşüncesini yaratmıştır. Harp süresince devlet yönetiminde “İttihâd ve Terakkî Cemiyeti” vardır, 14 Ekim 1918-3 Mart 1919 tarihleri arasında “Ahmet İzzet Paşa” ve “Tevfik Paşa” hükümetleri kurulmuştur. Harp esnasında önemli görevlerde bulunan Enver, Cemal ve Talat Paşalar ülkeyi terk etmiştir. Mütareke şartları henüz uygulanırken İstanbul ve ülkenin bir çok yeri “İtilaf Devletleri” tarafından işgal edilmektedir. Kalıcı barış görüşmeleri başlamak üzeredir. Ordu terhis edilmeye çalışılırken, bir de “basın sansürü” uygulanmaya başlamıştır. Sansür, haberlere ilişkin her türlü basılı evrakın, 1 Aralık 1918'den itibaren “basılmadan önce toplatılması” yöntemiyle uygulanacaktır. “İtilaf Devletleri”nin kara ve deniz harekâtı ile hareket halindeki birliklerinden bahsetmeyi, üst düzey Osmanlı memurları ile halklarına ağır sözler sarf etmeyi yasaklamaktadır. Bu makalede, Mondros Mütarekesi sonrası “yeniden canlandırılmaya çalışılan sansürün” hukuki dayanaklarından, uygulanış biçimi, çıkarı olanlar ve İstanbul basınının buna verdiği tepkilerden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Basının Görevleri, İdâre-i Örfiyye (Sıkıyönetim), Sansür, Osmanlı Devleti'nde Basın Sansürü, Kanûn-ı Esâsî.

“Press Censorship” Imposed After the Armistice of Mudros

RESEARCH ARTICLE

Dr.

Ankara / TÜRKİYE

Received: 21 May.. 2026

Accepted: 29 Aug. 2026

Published: 30 Aug 2026

 Open Access

This is an open access article distributed under the CC BY-NC 4.0 license.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

ABSTRACT

In the days following the end of the First World War, the signing of the Armistice of Mudros created the belief among the public that peace was near. State administration during the war “İttihâd ve Terakkî Cemiyeti”, the Ahmet İzzet Pasha and Tevfik Pasha governments were formed between October 14, 1918, and March 4, 1919. Pashas Enver, Cemal, and Talat -who held key positions during the war- left the country. While the terms of the armistice were still being implemented, Istanbul and many parts of the country were occupied by the Allied Powers. Permanent peace talks are about to begin. While attempts were being made to demobilize the army, press censorship was also imposed. Censorship, will be implemented by means of collecting all printed materias related to news -prior to publication- starting from December 1, 1918. It prohibits discussing the land and naval operations and mobile units of the Allied Powers, as well as uttering harsh words against high-ranking Ottoman officials and their peoples. This article discusses the juristic bases of the censorship that was attempted to be revived after the Armistice of Mudros, the manner of its implementation, and the reactions of the Istanbul press to it.

Keywords: The duties of the press, Military Administration, Censorship, Press censorship in the Ottoman Empire, Constitution.

Extended Summary

In the days following the end of the First World War, the signing of the Armistice of Mudros created the belief among the public that peace was near. However, those in power failed to leverage the sacrifices and deprivations made during the war for future independence. The army's unwavering struggle against superior enemy forces on various fronts also failed to be a motivating factor for them. After the Armistice, three governments changed, those who held important positions during the war left the country, the parliament was closed, while the Armistice terms were still being implemented, Istanbul and many parts of the country were occupied by the Allied Powers, attempts were made to demobilize the army, and on top of all this, press censorship was imposed.

Censorship in the form of confiscation is usually implemented during wartime. The censorship, which began with the confiscation of all news-related documents before publication starting on December 1, 1918, encompassed mentioning the land and naval operations and moving troops of the Allied Powers occupying the country, as well as making harsh statements about high-ranking Ottoman officials and citizens. However, there is no actual war going on. This situation also falls under the category of interference in the country's internal affairs. Furthermore, the censorship involved a decision by a commission composed of Allied and Ottoman elements. The authorities couldn't explicitly name it and instead cited martial law as the reason.

This article discusses the censorship that was attempted to be revived following the martial law declared after the Babiali raid by the Committee of Union and Progress. The article was prepared using information from the Istanbul press. Censorship refers to the use of political power to influence publications within a country for specific purposes. Based on Article 113 of the Constitution, martial law has been imposed in some regions of the country, primarily Istanbul. Under this regime, attempts are being made to revive press censorship.

In fact, the government has not been able to make a clear distinction between the duties of the press and the interests of the country. He considered all journalists to be malicious, indistinguishable from each other, and threats to the country. Influenced by representatives of the Allied Powers, they began to reimpose censorship on the press after many years. The circular it issued became a pretext for martial law. A significant portion of the censorship was created according to the goals and desires of the Allied Powers. There is no need for the such censorship for insults directed at high-ranking Ottoman officials. Because journalists who do this are punished under press law. The government is at fault for not following up on this.

However, the real problem stems from the desires of the Allied Powers. For these states, the Ottoman Empire held a central position, controlling three continents. Therefore, the activities of their land and especially their naval elements are of great importance. The censorship that will be applied for this is very important for them. This will give them the opportunity to interfere in and direct internal affairs. Actually, the government is in favor of a free press.

Giriş

30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti temsilcileri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi, barışın yakınlığı düşüncesiyle ülke kamuoyunda olumlu olarak karşılanmıştır. Ancak Birinci Dünya Harbi sürecinde halkın yaptığı fedakârlıklar, çektiği mahrumiyetler gelecekteki barış için yeterince kullanılamamıştır. Ordunun çeşitli cephelerde üstün düşman kuvvetlerine karşı tereddütsüz verdiği mücadele, olanaksızlıklar içinde gösterdiği gayret de, ne yazık ki ülke idarecileri için itici bir güç olmamıştır. Diğer ülkelerle yapılan mütarekeler dikkate alındığında, "*Mondros Mütarekesi*" biraz da "*oldubittiye*" getirilmiştir.¹ Oysa bilindiği üzere "*mütareke*" muharip devletlerin, "*harp durumundan barış durumuna geçinceye kadar aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi*" amacıyla yapılan askeri bir sözleşmedir. "*Mondros Mütarekesi*" hükümleri ise, bu tür bir sözleşmeyi değil de ülkenin tamamen işgali ile ilgili hususları kapsamaktadır. Dolayısıyla görevde bulunan hükümetler, değişik alanlarda da mücadele etmek zorunda kalmış, ülke asayişinin, huzur ve güvenliğinin sağlanması önceliği teşkil ederken, dış ilişkiler de faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmuştur.

¹ Vakıf, 2 Kasım 1918.

Uygulamaya konulan “basılmadan önce toplatılma” şeklindeki sansür, genellikle harp dönemlerinde yürürlüğe girmektedir. Özellikle halen ülkeyi işgal etmekte olan İtilaf Devletleri’nin kara ve deniz unsurları ile hareket halindeki birliklerinden bahsetmek yasaklanmaktadır. Halbuki o sırada fiilen yaşanmakta olan bir harp yoktur. Bu durum ise, ülkenin iç işlerine müdahale kapsamındadır. Ayrıca sansür uygulaması, ülkeyi işgal eden güçler ve Osmanlı unsurlarından oluşan bir komisyonun kararını içermektedir. Sansürü uygulayan yöneticiler ise açıkça bunun adını koyamamış ve ülkede devam eden sıkıyönetimi gerekçe göstermişlerdir.

Araştırmada, Mondros Mütarekesi sonrası “yeniden canlandırılmaya çalışılan sansürün” yasal dayanakları, uygulanma şekli, çıkarı olanlar ve İstanbul basınının gösterdiği tepkilerden bahsedilecektir. “Haber vasıtasının basılmadan önce toplanmasına” yönelik uygulamanın neden seçildiği sorusunun yanıtı aranacaktır. Bu amaçla; İstanbul basınından *Atı, İkdâm, Takvim-i Vakayi, Tasvir-i Efkâr, Vakıf* gazeteleri incelenmiştir.

Bu konuya benzer bir çalışma, “Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür” adıyla, 11 Ekim 2012 tarihinde “Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları” dergisinde Ender Korkmaz tarafından yapılmıştır. “Muhaberatta, Matbuatta ve Tiyatro-Sinemada Sansür” konularını içermektedir. Ağırlıklı olarak; “İstiklal Harbimizde PTT” dokümanından istifade edilmiştir. Sansür, propaganda, karşı propaganda, güvenlik ve istihbarat ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca devlet yönetimi ile ilgili dönemsel analizler bulunmaktadır.² Araştırmada, mütareke sonrası konulan sansürle ilgili, en yakın tarih 10 Şubat 1919 dikkate alınmaktadır. Yapmış olduğumuz çalışma ise sansürün başlangıcı olan 1 Aralık 1918’i içermekte, sansürün uygulanma şekli, yasal dayanakları, tepkiler ve İtilaf Devletleri’nin menfaatlerini kapsamaktadır.

Diğer bir çalışma ise edebiyat alanından olup, İsa Kocakaplan tarafından kaleme alınan “Mütareke Döneminden Bir Sansür Örneği” başlığını içermektedir.³ Edebî eserlere uygulanan sansür örneklerine yer verilmektedir. Özellikle “İtilaf Devletleri Sansür Komisyonu”nun, uygun bulmadığı hususları ilgili metinlerden çıkardıkları, ağırlıklı olarak “Çanakkale Savaşları”nı anlatan eserlerde düzeltmeler yaptıkları belirtilmektedir.

Araştırma, tarih yazımına “Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra sansürün yeniden canlandırılmasını” yasal dayanakları ile açıklayan, çıkarları olanları ortaya koyan ve duyulan tepkileri yansıtan bir çerçeveye birlikte ele alınarak, farklı bir katkı sağlamaktadır. Dönemin basını ve meclis tutanakları gibi birinci el kaynaklar kullanılarak yapılan bu çalışmanın, daha önceki ve gelecekte yazılacak olan konuya ilişkin makaleler, eserlerdeki önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

1. Sansürün Tanımı ve Osmanlı Döneminde Uygulanması

Sansürün kısaca tanımlamasını yapmak gerekirse; “Her çeşit yayının, gerektiği zamanlarda devlet tarafından denetlenmesi, bazı fikirlerin yazılarak, yayınlanmasının engellenmesidir.” Yani, siyasi gücün ülkedeki yayınlar üzerinde, belirli amaçlarla etkinliğini kullanmasıdır. Sansür, toplumu yönetenlerin uygulamaya yönelik

davranış ve eylemlerini yayma, kabul ettirme aracıdır. Temel sosyal değerlere, gelenek ve göreneklere karşı gelmeyi huzur ve güvenliği bozucu yayınların yasaklanmasını içerir. Tarihte ilk olarak uygulanışı inançlarla ilgilidir. Dinî düşünce, bildiri ve yaklaşımların yasaklanması şeklinde görülmektedir. Daha sonra toplum düzeninin korunması amacıyla, doğrudan veya dolaylı olarak düzene başkaldırıların yayın yoluyla yapılmasını yasaklar. Zamanla bunlara ahlâkî tutum ve davranışlar da eklenerek cinsiyet konularını içermiştir. Sansür uygulamasında hiçbir toplum ve/veya devlet temel esaslarda farklılıklar göstermemiş, biri diğerinden daha özgürlükçü, hoşgörülü davranmamıştır. Her devletin tarihinde belirli dönemlerde uygulanmıştır. Açıkçası sansür, özgürlüklerin kullanılması ile ilgili yapılan mücadelenin başlangıcını oluşturmaktadır.⁴

² Ender Korkmaz, “Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19-20, 2012, s. 29-56

³ İsa Kocakaplan, “Mütareke Döneminden Bir Sansür Örneği”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Mart 2020, s. 8-13.

⁴ Sadi Borak, “Türk Basınında Sansür”, Yay. Haz. Halis Evrenos, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 30, 1999, s. 87.

Osmanlı Devleti tarihinde ise sansür, *Tanzimat Dönemi*'nde (1839-1876) 1857'de kabul edilen "*Matbualar Nizamnamesi*" ile başlamıştır.⁵ 1864'de yayınlanan "*Matbuat Nizamnamesi*" ise özetle; yayım için alınması gereken ruhsat, matbuata uygulanacak cezalar ve ülkeye sokulması sakıncalı olan eserleri kapsamaktadır.⁶ Sadrazam Âli Paşa döneminde Hükümeti eleştiren yayınların artması üzerine, 1867'de yayınlanan "*Kararname-i Âli*" ile "... Nizamname hükümleri dışında olarak hükümetçe cezalandırma işlemi ve önleyici tedbirler alınması..." kararlaştırılmıştır.⁷ Mahmut Nedim Paşa'nın kısa süreli sadrazamlığı sırasında (1871-1872) iç ve dış olayların artması, İstanbul'da öğrencilerin düzenledikleri büyük kınama gösterisini halka duyurmamak amacıyla, "... gazetelerin basılmadan önce muayenesi usulü konduğu..." yolunda bir kararname çıkarılmıştır.⁸

II. Abdülhamit döneminde; 23 Aralık 1876'da kabul edilen "*Kanûn-ı Esâsî*"nin 12. Md. gereği; "*Matbuat kanun dairesinde serbesttir.*" Ancak gelişen savaş hali, basının daha sıkı bir şekilde kontrolünü gerektirmiştir. 1878'de Maarif Nazırlığı bünyesindeki Matbuat Müdürlüğü'nün, Zaptiye Nezâreti (Emniyet Genel Müdürlüğü) ile koordineli uygulamaları neticesinde gazeteler üzerindeki "*ön sansür*" şiddetlendirilmiş, Hariciye Nezâreti'nde de "*Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü*" kurulmuştur. 1880'de sansür siyasal olmayan dergilere de yayılmış, 1881'de "*Encümen-i Teftiş ve Muayene*" kurulmuş, "*Tetkik-i Müellefat Komisyonu*" görevlendirilmiştir. 1888'de matbaaların bütün baskılarına "*ön sansür*", yani "*izin alındıktan sonra basılma*" koşulu getirilmiştir. 1894'deki Nizamname ile kitapçıklar da kontrol altına alınmıştır.⁹

İkinci Meşrutiyet'i izleyen günlerde (23 Temmuz 1908'den sonra) basında oluşan özgürlük ortamı, "*31 Mart Olayı*"na (13 Nisan 1909) kadar sürmüştür. 23 Ocak 1913'te gerçekleşen "*Bâbîâlî Baskını*" ile yönetimi tamamen eline alan İttihâd ve Terakki Cemiyeti, harbin başlamasıyla birlikte Anayasa'nın 113. maddesine dayanarak ülke genelinde olağanüstü hâl ilan etmiş ve "*İdâre-i Örfiyye*" rejimine geçilmiştir. Böylece hükümet, kendisine anayasal olarak tanınan yetkiyi de kullanmıştır.¹⁰ 1908-1918 yılları arasında Meşrutiyet kuralları geçerli olmasına rağmen, dönemin siyasi mücadeleleri nedeniyle sıkı bir sansür uygulaması ile karşılaşmıştır. Buna yaşanan harpler de sebep olmuştur. Mütareke ile başlayan dönemde ise sansür uygulamasına İtilaf Devletleri de karışmaya başlamıştır.¹¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan sosyal, ekonomik ve politik buhranlar neticesinde basın, yayın ve söz hürriyeti şiddetli baskılara uğramıştır. Devlet otoritesi gazeteleri kontrolü altına almıştır. Basın, devletin koyduğu ilkelere ve kurallara göre yazacak, düşünecek ve kalıp şekiller içinde yayın yapacaktır. Devletin görüş ve anlayışından farklı düşüncede olanlar da, ülkeyi terk etmişlerdir. Sansürü uygulayanlar en etkili iletişim aracı olan gazeteleri seçmişlerdir. İktidarda bulunan otoritenin kendi anlayışına göre birinci yol, suç sayılan eylemin oluşmasından sonra, suçlu olan varsa cezalandırılacak, suç işlenen araç ortadan kaldırılacaktır. Diğer bir yöntem ise önleyici olup, yayınlanmadan önce söz konusu basılı evrak, gazete ve diğerleri kontrol edilecek, prensiplere uymayanlar cezalandırılacaktır.¹²

2. Sansürün Yasal Dayanağı: "*İdâre-i Örfiyye (Sıkıyönetim)*"

Sansürün yasal dayanağı sayılan "*İdâre-i Örfiyye*" rejimi, ilk olarak 1876'da kabul edilen "*Kanun-ı Esâsî*"de görülmektedir. Kanunun 113. Md.'si, olağanüstü hâllerde uygulanmak üzere şöyle bir yönetimi tanımlamaktadır:

"Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhûr edeceğini mü'eyyed âsâr ve emârât görüldüğü hâlde hükûmet-i seniyyenin o mahalle mahsûs olmak üzere muvakkaten İdâre-i Örfiyye ilânına hakkı vardır. İdâre-i Örfiyye kavânî ve nizâmât-ı mülkiyyenin muvakkaten ta'tilinden ibâret olub İdâre-i Örfiyye tahtında bulunan mahallin sûret-i idâresi nizâm-ı mahsûs ile ta'yîn oluncakdır. Hükûmetin

⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, DER Yayınları, İstanbul 2005, s. 200-201, Kanun 138., 139., 213. Maddeler.

⁶ İnuğur, a.g.e, s. 201-204.

⁷ İnuğur, a.g.e, s. 204-206

⁸ Borak, a.g.e, s. 88.

⁹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 63.

¹⁰ Borak, a.g.e., s. 91-92.

¹¹ Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını No: 2, Ankara 1943, s. 192-198.

¹² Füzûzan Husrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, Kulen Basımevi, İstanbul 1963, s. 102-103.

emniyetini ihlâl ettikleri idâre-i zâbitanın tahkikât-ı mevsûkası üzerine sâbit olanları mahallin mahrûsa-i şâhânedan ihrâc ve teb'îd etmek münhasıran zât-ı hazret-i pâdişâhînin yed-i iktidârındadır.”¹³

Böylece “İdâre-i Örfiyye” kavramı, Osmanlı idarî teşkilatına dâhil edilmiştir. İdâre-i Örfiyye, “Umumi düzenin bozulduğu durumlarda belirli bir süreyle iktidara anayasal hak ve hürriyetleri askıya alma yetkisi veren bir yönetim biçimidir”. Yani, devlet varlığını sürdürürken özgürlüklerin garantisi olmanın yanı sıra, güvenliği sağlamak amacıyla bu hürriyetleri yasal sınırlar içinde kısıtlayabilecek bir yönetim tesis etmiştir. Sonuçta, XIX ncü yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti’nde anayasal özgürlükler kabul edilmiş, ancak olağanüstü hâllerde bu özgürlüklerin kısıtlanmasına imkân veren İdâre-i Örfiyye rejiminde anayasal olarak tanınmıştır. İdâre-i Örfiyye’nin en temel özelliği, olağanüstü hâl ilan edilen bölgelerde, “idarî yetkinin mülkî otoriteden alınıp, görev ve sorumluluklarının tamamen askerî makamlara” devredilmesidir.¹⁴

Netice itibarıyla İdâre-i Örfiyye rejimi, olağanüstü hâl koşullarında merkezî iktidarın yetki alanını genişleten ve sivil-askerî yönetim arasındaki sınırları belirsizleştiren yapısıyla Osmanlı Padişahı ve hükümetlerinin elini gerçekten güçlendirmiştir. Meşrutiyet döneminde anayasal sınırlara tâbi olması gereken yürütme gücü, İdâre-i Örfiyye ilânı yoluyla bu sınırlamaları geçici olarak kaldırabilmiştir. Böylece “yürütme gücü” yerel idareler ve yasama organı karşısında daha serbest hareket etme imkânı elde etmiştir. Rejimin sunduğu bu esneklik sayesinde Padişah ve hükümetler, güvenlik gerekçesiyle “muhalif unsurları bastırma, sansürü artırma ve idarî tasarruflarını yargı denetimi dışında bırakma” gibi uygulamalara başvurabilmişlerdir. Özellikle savaş ve isyan dönemlerinde, İdâre-i Örfiyye’nin tanıdığı bu geniş yetkiler merkezî otoritenin sağlamlaştırılmasında etkili olmuş, ancak bu durum, olağanüstü halin süreklileşmesi riskini de beraberinde getirmiştir.¹⁵

İdâre-i Örfiyye rejimi sayesinde II. Abdülhamid, 1878’de Meclis-i Mebusanı süresiz tatil etmiştir. Osmanlı-Rus Harbi’ni (1877-1878) gerekçe göstererek, basın özgürlüğünü kısıtlamış ve muhalif unsurları kontrol altında tutmuştur. Böylelikle anayasal rejimin sunduğu sınırlı denetim organları, büyük bir oranda devre dışı bırakılmıştır. Aynı şekilde, İttihâd ve Terakki Cemiyeti’nin iktidarda olduğu Birinci Dünya Savaşı yıllarında da İdâre-i Örfiyye rejimi devreye sokulmuştur. Hükümet, harp koşullarını öne sürerek “Divan-ı Harb-i Örfî” mahkemeleri aracılığıyla muhalefeti bastırmıştır. Sivil alanı, askeri hale sokmuş ve toplumu sıkı bir gözetim rejimi altında kontrol etmiştir. Bu bağlamda, İdâre-i Örfiyye yalnızca bir güvenlik tedbiri değil, aynı zamanda yürütme gücünü güçlendiren ve otoriterleşmeye zemin hazırlayan yapısal bir yönetim biçimi olarak işlev görmüştür.¹⁶

3. Matbuat (Basın) Sansürü

Mondros Mütarekesi sonrası basında yaşanan gelişmeler, hükümet tarafından dikkate alınarak, 1 Aralık 1918’de sansür uygulamasına geçilmiştir. Matbuat Müdürlüğünden yapılan açıklama: “Çeşitli dillerde yayınlanan yazılı haberler ve dergilerin durumu, son günlerde artan ülke yüksek menfaatleriyle kabul edilemez bir dereceye gelmiştir. Basın hürriyetine tamamen uyulması taraftarı olan hükümet, ülke çıkarları için buna karşı tedbir almak durumundadır. Dolayısıyla bu günden geçerli olmak üzere, günlük basılı evrak, dergi, kitap ve basına ilişkin herşey hakkında, halen geçerli olan sıkıyönetim kararnamesine uygun olarak hareket edilecektir...” şeklindedir. Dolayısıyla, “sıkıyönetim kararnamesi esas alınarak, sansür yeniden hayata geçirilmiştir.” Hükümet de bunun doğru bir uygulama olmadığını anladığından açıkça “sansür” kelimesini kullanmaktan kaçınmıştır. Söz konusu sansür şekli, önceki hükümetin Birinci Dünya Harbi esnasında, mevcut kanunlara bağlı olarak, “halktan gizlenmesi gereken pek çok şeyin varlığı” nedeniyle uyguladığı bir yöntemdir. Ancak, İttihad ve Terakki hükümeti bile bu tür sansürün ileride sorun yaratacağını, ulusal bir silah olarak her alanda kullanılabileceğini dikkate alarak, harp henüz devam ederken uygulamayı kaldırmıştır.¹⁷ Fakat halen yaşanmakta olan gelişmeler üzerine yeniden konulan sansürün yasal dayanağı, son olarak 1913’te ilan edilen İdâre-i Örfiyye olmuştur. Konuyla ilgili bir haber, *Vakit* gazetesinde şöyle yer almaktadır;

¹³ TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, 1876 Kanun-i Esasi, TBMM Basımevi, Ankara 2023, s. 73.

¹⁴ Enis İçen, “Osmanlı Devleti’nde İdâre-i Örfiyye Rejimi ve Divan-ı Harpler”, *ANASAY* 2025, Yıl 9, Sayı 32, s. 67.

¹⁵ İçen, a.g.e., s. 71.

¹⁶ İçen, a.g.e., s. 71-72.

¹⁷ *Vakit*, 2 Aralık 1918.

“Matbuatın bir kısmındaki yayınların memleketin yüksek menfaatlerine uygun olmadığı bilinen bir gerçektir. Fakat hükümetin elinde sıkıyönetim uygulamasına da bağlı sayısız sansür seçenekleri vardır. Bunlar daha etkin olarak kullanılabilir. İtilaf Devletleri temsilcilerinin kendi askeri hareketlarına ait bilginin korunması ve dahili asayişin sağlanması için sansür talep ettiği ortadadır. Ancak bu durum yerel halkın gözünde nefretle karşılanmaktadır. Yazıların ‘basılmadan toplanması’ şeklinde sansüre uğraması ile ülke menfaati arasında bir bağ kurulmasını beklemek mümkün değildir. Zira sansürün iyisi-fenası yoktur. ‘Basılmadan önce toplanma’ şeklinde bir sansür uygulaması, sorumluluktan korkan bazı küçük memurlar vasıtasıyla matbuatın boğdurulmasıdır. Özellikle aciz bir hükümetin elindeki bu tür bir sansür uygulaması, en haklı tenkitleri bile önlemeye yöneliktir. Aynı zamanda ‘kendini ortalığı idare için, sansür uygulama zorunluluğunda görececek olan aciz bir hükümetin’ böyle zamanlarda memleket yönetiminde yeri yoktur.”¹⁸

Sansürün yasakladığı hususlar hakkında en net ve açıklayıcı bilgi *Ati* gazetesinde yer almaktadır:

“1. İtilaf Devletleri’nin herhangi biri ve deniz harekâtı hakkında yayın yapmak yasaktır.

2. Genel asayiş ve huzuru bozmaya ve memleketin çeşitli halkları arasında nifak ve rezillik yaratan yayınlar yasaklanmıştır.

3. Padişah ve hilâfet ile bütün Osmanlı memurları ve yabancılar aleyhinde, hürmetsiz yapılan yayınlar yasaktır.

4. Genel siyaset hakkında iddialı konuşmalar ve gerçeği yansıtmayan yayınlar yasaklanmıştır. (Bunların yayınlanmadan önce açıklığa kavuşturulmuş olması gerekir)

5. Kişisel tartışmaların tamamı yasaktır.

6. Hükümetin idare şekli, değişimi hakkındaki yayınlar ile devletin zararına olanlar yasaklanmıştır.”¹⁹

Böylece uygulamaya konulan sansürle; İtilaf Devletleri, birlikleri hakkında yapılan/yapılacak olan haberler açısından amaçlarına ulaşmıştır. Osmanlı genel siyasetine ilişkin bilgilerin verilmesi yasaklanmakta, azınlıkların ve memurların haklarının korunması güvence altına alınmaktadır. Dolayısıyla “fiilen yaşanmakta olan bir harp olmamasına rağmen” sansür, yeniden hayata geçirilmiştir. Oysa mevcut “*Basın Kanunu* (14 Temmuz 1909)” içerdiği esaslar itibarıyla söz konusu gelişmelere tedbir getirebilecek niteliktedir.

4. Sansürün Yeniden Hayata Geçirilmesine Yönelik Tepkiler

Birinci Dünya Harbi esnasında yönetimdeki İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’nin çok zor şartlar altındayken bile kaldırdığı basın sansürü yeniden gündeme gelmektedir. Meclis-i Vükela’nın (Bakanlar Kurulu) vermiş olduğu karar üzerine gazeteler, 1 Aralık 1918’den itibaren “*basılmadan önce toplanma*” şeklindeki sansür usulüne tabî tutulmuştur. Hükümet aslında serbest bir basın-yayın ortamının oluşmasından yana olduğunu, ancak ülkenin huzur ve asayiş için geçici de olsa bu sansürü uygulamaya mecbur olduğunu açıklamıştır.²⁰

Yaşanmakta olan bu zor durumu iki açıdan değerlendirmek gerekir. Öncelikle İtilaf Devletleri’nin kara ve deniz kuvvetlerinin uygulamalarından anlaşılacağı üzere, bulunulan yer Rusya’ya karşı da, bir harekât alanını içermektedir. Bu nedenle askeri faaliyetlerin açığa çıkmasını önlemek için hükümete başvurulmuş ve gazeteleri basılmadan evvel denetime tâbi tutmak gerekmiştir. Hükümet de böyle bir talep karşısında duyarsız kalmamış ve sansürü uygulamaya koymuştur. Bundan dolayı hükümeti suçlamak doğru değildir. Ancak, resmi olarak yapılan tebliğden anlaşılacağı üzere; yaşanan günler hakkındaki boyut değiştirilmiş ve “içinde bulunulan dönem” duruma sokulmuştur. Yani böylesine hassas bir safhada “bazı etnik unsurları küçük görecekt, onlara hakaret edecek, değersizleştirecek yazılar, kişisel saldırılar ve dedikodular” iddia edildiği gibi ülke çıkarlarına aykırıdır. Bunu yapan gazeteler aleyhine kanuni soruşturma açmak mümkün ise de hükümet öteden beri bunu ertelemektedir. Örneğin; Rumca yayın yapan gazetelerin, İtilaf Devletleri İstanbul’a geldikten sonra yazdıkları tahrik edici şeyler, “*Basın Kanunu*”na göre açıkça cezayı gerektirdiği halde hükümet bunlardan hiçbiri aleyhine soruşturma açmamıştır. Özgürlüklerin her çeşidi gibi basın hürriyeti kayıt altına alındığında, kötüye kullanıldığında bundan en büyük zararı ülke görmektedir. Fakat uygulama keyfi değil, mutlaka yasal olmalıdır. Halbuki sansür -pek çok tecrübeyle sabit olduğu üzere- keyfi uygulamalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, *İkdam* gazetesinde belirtildiği gibi;

¹⁸ *Vakit*, 2 Aralık 1918 .

¹⁹ *Ati*, 2 Aralık 1918.

²⁰ *İkdam*, 2 Aralık 1918.

*“Sansür basının cellatıdır... Son günlerde basının kişiliklerle uğraştığı, çok defa tartışma zeminlerindeki konuların, fikir ve karşılıklı görüşlerin belirtilmesiyle değil, şahısların hedef alınarak çözüldüğü görülmektedir. Fakat, bu kabahat gazetelerden ziyade hükümetin basını idaresinden kaynaklanmaktadır. Eğer bunu yapanlara kanunun gereği uygulanmış olsa, şimdi hükümet sansür koymak zorunda kalmazdı.”*²¹

Vakit gazetesine göre; yöntem bakımından sansürün farklı şekillerini birbirinden ayırma imkanı yoktur. Mevcut hükümet *“basılmadan önce toplanma”* yoluna başvurmakla, ülkeye büyük bir fenalık yapmış ve hatta yürürlükte olan Kanûn-ı Esâsî'ye karşı gelmiştir. Fakat bu işlem, bir çok kesimde hoşgörülle karşılanmaktadır. Örneğin mebusların bazısı; Kanûn-ı Esâsî'deki; *“Matbuat basılmadan önce hiç bir teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz”* kaydından bile haberdar değildir. Bunlar ne yazık ki, *“basındaki bir takım tecavüzkârane yayınları ileri sürerek”* uygulamayı onaylamaktadır. Gerçekten basında yer alan bazı yayınlar, içinde bulunulan hassas ortam gereği kabul edilemez. Hatta bazı yabancılar, halen ülkede farklı şeylerle uğraşarak *“gerçek ulusal çıkarların”* göz ardı edilmesini, kendileri için başlıca teselli kaynağı olarak görmektedir.²²

Aslında basın ülkeye hizmetle sorumlu olan yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir kuvvettir. Bazı olumsuzluklar yaşanıyor diye bu gücü, hele ülkeye en çok yararlı olabileceği bir zamanda yok etmek uygun bir hareket tarzı değildir. Zira sansürün çeşitli yöntemleri de vardır. Vakit gazetesinde, uygulanması planlanan sansür, şöyle değerlendirilmektedir:

*“Basındaki tecavüzleri önlemek, İtilaf Devletleri tarafından yapılan şikayetlere tedbir almak amacıyla, detaylı ve esaslı önlemler alınabilecek yerde ‘basılmadan önce toplanma’ gibi bir sansür belirlenmesi, hükümetin bu konudaki zayıflığını anlamasından ve tenkit edenleri susturmak amacını taşımasından başka bir şeyle açıklanamaz. Hükümet tenkitten korkuyor diye barıştan hemen önce milletin hürriyet beyanını kesmek, gazeteleri harici meseleler hakkında, ancak hükümetin onaylayacağı şeyleri yazmak gibi bir durumda bulundurmak, ulusal çıkarlara gerçekten büyük bir tecavüz ve düşünülemez derecede derin bir gaflettir...”*²³

Vakit gazetesine göre; basında, ülkenin harici durumu ile ilgili gizli kalması gereken yazıların yer aldığını inkar etmek mümkün değildir. Ülkenin geleceğinden sorumlu olan hükümetin; yurt içinde asayişin sağlamak ve devletin dışa karşı bir bütün olarak kuvvetli görünmesi amacıyla gazetelere, *“...Ülkenin çıkarları için şu yöntem takip edilecek ve şunlar yazılmayacak...”* talimatı verebilir. Durumu izlemek için uygun kişilerden oluşan heyetleri görevlendirse, söz konusu kurallar dışına çıkan gazeteleri de derhal kapatırsa, buna kimse itiraz etmeyecektir. Ulusal çıkarlar uğruna basında bir yöntemin izlendiği anlaşılabacaktır. Oysa hükümet, eskiden de uygulanmış bir yönteme başvurarak, sansürün mümkün olup olmadığını araştırmadan, başka bir yönteme müracaat etmeden doğrudan *“basılmadan önce toplanma”* gibi bir yola başvurmuştur. Hem de gazetecilere, bu sansürün *“İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine”* konduğu gibi aşağılatıcı bir söylemde bulunmuştur. Aslında işin içinde önemli bir dış siyaset meselesi vardır. Bu tür bir sansür uygulanırsa, gazeteler sürdürülen barış müzakereleri hakkında sadece hükümetin onayladığı şeyleri yazabilecektir. Bu durum hükümeti daima zor şartlarda bırakabileceği gibi gazetelerin de bu konuda ülke çıkarlarını serbestçe savunmasını engelleyecektir.²⁴ Fakat gerçekte Hükümetin ne gibi mecburiyetler, baskılar altında kaldığını; ne gibi muhalif görüşler karşısında böyle bir karar aldığını tam olarak anlamak mümkün değildir. Yani bu tür bir sansürü neden uyguladığı, açıkçası anlaşılamamaktadır.²⁵

5. Meclis-i Ayan'da Sansür Hakkında Görüşme

12 Aralık 1918'de Meclis-i Ayan'da, *“haber evrakının basılmadan önce toplanması”* yönteminin, Kanûn-ı Esâsî'ye uygun olup olmadığı görüşülmektedir. Konuya ilişkin olarak Nuri Bey tarafından verilen önerge şu şekildedir;

“Kanûn-ı Esâsî'nin değiştirilmiş 12 nci maddesi; ‘Matbuat kanun dairesinde serbesttir, hiçbir surette kablet-tabı teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz.’ ibaresini içerdiği halde, şu sırada mevcut Hükümet neye dayarak matbuatın teftiş ve muayeneye tabi tutulmasını istemektedir?

Bakanlar Kurulu kararıyla ikide-birde değişime uğratıldığı düşünüldüğünde, Hükümetin 20 Eylül 1293 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın ilk içtimasında bir kanun teklif olunmak şartıyla neşrolunan *“İdare-i Örfiyye Kararnamesine”*

²¹ İkdâm, 2 Aralık 1918.

²² Vakit, 3 Aralık 1918.

²³ Vakit, 3 Aralık 1918.

²⁴ Vakit, 4 Aralık 1918.

²⁵ Tasfir-i Efkar, 4 Aralık 1918.

dayandığı anlaşıyor. Bu kararnamenin ikinci maddesi; “İdare-i Örfiyyenin ilan olunmasıyla beraber Kanûn-ı Esâsî’nin vesair kavanin ve nizamât-ı mülkiyyenin işbu İdare-i Örfiyye Kararnamesine muhalif olan maddeleri ahkâmı, İdare-i Örfiyye devam ettikçe muvakkaten tadil olunacaktır” ibaresini içermektedir.

Öncelikle; böyle bir hareket tarzı meclisin ilk toplanmasını esas almaktadır. Üzerinden herhangi bir kanun teklifi yapılmadan uzunca bir zaman geçmiştir. Dolayısıyla söz konusu Sıkıyönetim Kararnamesine uymak gibi bir zorunluluk yoktur. Ayrıca, “Kanûn-ı Esâsî”nin yüzonbeşinci maddesinde; “Kanûn-ı Esâsî’nin bir maddesi bile bir sebep ve bahane ile tadil veya icradan iskat edilemez” ibaresi vardır.

Meclis-i Millî, teklif dahi edilemeyen köhne bir kararnameye dayanarak böyle bir uygulama yapamaz. Kanûn-ı Esâsî’nin uygulanması görevi de olan Ayan Meclisi, söz konusu uygulamayı, Hükümetten sormalı ve sonuçta encümene havale etmelidir...”

Açıkcısı Nuri Bey, söz konusu hususun uygulanamayacağını, bunun halen yürürlükte olan “Kanûn-ı Esâsî”ye aykırı olduğunu beyan etmektedir. “Kanûn-ı Esâsî”nin uygulanmasını izlemekle görevli olan “Ayan Meclisi”nin bu duruma seyirci kalmasını onaylamamaktadır. Konu hakkında söz alan Rıza Paşa da aynı fikirdedir. Oysa aynı oturumda Damat Ferit Paşa, bazı gazetelerden örnekler vererek mevcut uygulamayı savunmakta, “... Bolşevizm akımının da böylece yayılmakta olduğunu, Kanûn-ı Esâsî’yi savunalım derken, bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiğini” belirtmektedir. Abdurrahman Şeref Efendi ise “İdare-i Örfiyye Kararnamesine” dayanılarak, fakat Anayasaya uygun olmak koşuluyla gazetelerin kapatılabileceğini savunmaktadır. Zira Kanûn-ı Esâsî’nin 12. Md.’si şöyledir: “Matbuat, kanun dairesinde serbesttir. Hiçbir veçhile kablettab-ı teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz.” Harp dolayısıyla dört senedir askerî sansür uygulandığını da sözlerine eklemektedir. Neticede önerge kabul edilmemiş ve incelenmek üzere “Anayasa Komisyonu”na gönderilmiştir.²⁶

Böyle bir gelişme karşısında gerçekten Kanûn-ı Esâsî’ye aykırı hareket edilmektedir. Çünkü “sıkıyönetim uygulanması” ile ilgi öneri, 20 Eylül 1293’de (2 Ekim 1877’de) Mebusan Meclisi’nin ilk toplantısında yapılmış, uzunca bir süre konuyla ilgili herhangi bir kanun teklifi veya düzeltmesi meclis gündemine gelmemiştir. Önerge dolayısıyla yapılan görüşmeler dikkate alındığında; Ayan Meclisi’nin, “haber evrakının basılmadan önce toplanmasına” ilişkin gelişmelere detaylı bir çözüm getiremediği görülmektedir.

6. Basının Görevleri ve Ülke Çıkarları

Vakit gazetesinin meclisin kapatılmasıyla ilgili haberine göre, özetle; hükümet, basının görevleri ile ülke menfaatleri arasında gerçek bir ayırım yapamamıştır. Gazetecilerin tamamını art niyetli, birbirinden farksız ve vatan haini olarak kabul etmiştir. Uyguladığı sansürü kontrol için görevlendirdiği kişilerin de bağımsızlık ile ilgili görüşleri sınırlıdır. Hükümet barışın, bütün bir milletin çabası olmadan birkaç kişi tarafından getirileceğini sanmaktadır. “Meclis-i Mebusanı” kapanmaya (21 Aralık 1918) zorlamış ve ülke çıkarlarını düşünmemiştir. Oysa sansür uygulayıp, meclisi kapayarak girilen yolun nerelere kadar uzanabileceğini tahmin etmek zor değildir. “Bugün ülkenin umudu; yeteneksizliğini hak ve özgürlükleri sınırlandırarak bastırabileceğini sanan ve aldandığını gören Hükümetin görevden çekilmesi ve yerine halkın çıkarlarını gözeten gerçek bir kabine gelmesidir.”²⁷

İstanbul Muhafızı ile yapılan bir söyleşiye de yer veren Vakit gazetesinin bildirdiğine göre; muhafız Fevzi Paşa, bazı gazeteler hakkında ihbarlar olduğunu, uzmanların konuyu araştırdığını, gazetelerin genelde sansüre uyduklarını belirtmiştir. “... Gazetelerin ülkenin içinde bulunduğu zor günlerin farkında olduklarını, hükümete bu konuda zorluk çıkarmadıklarını...” beyan etmektedir. Ayrıca Hükümetin serbest bir basına taraftar ve bu günlerin geçici olduğunu; Fevzi Paşa’nın şu sözlerinden anlamak mümkündür;

“... Geçirmekte olduğumuz devrenin ehemmiyet-i fevkaladesi nazarı dikkate alınacak olursa bazı evrak-ı havadisın, bundan evvel vâki olan tefrika ve asayiş-i memleketi tehlikeye düşürecek mahiyette görünen neşriyatına karşı, herhalde müsamaha

²⁶ Meclis-i Ayan, Zabıt Ceridesi, On Beşinci İnikat, 12 Kanunuevvel 1334 (1918).

²⁷ Vakit, 22 Aralık 1918.

gösterilmemesini icab ettirir. İşte bundan dolayı hükümetimize idare-i örfiye kararnamesine istinaden bir müddet-i muvakkate için usul-u hazıranın vazına mecburiyet görülmüştür.”²⁸

7. İtilaf Devletleri’nin Sansüre Taraf Olması

İtilaf Devletleri ile Hükümet arasında “sansür meselesi” hakkında uzun süredir devam eden çalışmalar, Ocak ayı itibarıyla sona ermiştir. 20 Ocak 1919’dan sonra gazeteler, Bab-ı âlî ile İtilaf Devletleri’nin temsilcilerinden oluşan seçilmiş bir komisyon tarafından denetlenecektir.²⁹ Sansürün esasları ve matbuat (basın) tarafından uygulanmasına dair bir kanun çıkarılmış, kararname şeklinde yayınlanmıştır:

“İdare-i Örfiye cari olan mahallerde her nevi kitap ve risale ve evrak ile matbuat-ı muvakkate ve gayri muvakkate hakkında kararname;

Md.1- İdare-i Örfiye cari olan mahallerde matbuat kanunen ikinci madde son fıkrasıyla, üçüncü ve dördüncü maddeleri ahkam-ı karar ahire değin tatil olunarak gerek muvakkate ve gerek gayri muvakkate kitap ve risale ile ceraid-i yevmiye ve her nevi evrakın hükümet-i askeriye veya mülkiye sansür heyetinin müsaade-i tahririye mahsusası istihsal edilmeksizin tabı ve neşri katiyen memnûdudur.

Md.2- Birinci maddede beyan olunan memnuayyet hilafına olarak tab ve neşir olunan gerek muvakkate ve gerek gayri muvakkate kitap ve risale ile ceraid-i yevmiye ve her nevi evrak derhal zabıta marifetiyle toplanıp zabt ve müsadere olunacağı gibi ceraid-i yevmiye ve risail-i muvakkate müdür-i mesul ya mümesilleri ile tebaaları hemen fail-i ad olunarak altı aydan üç seneye kadar hapis ve yirmi beş liradan yüz liraya kadar ceza-i nakdi ile veyahut bu cezalardan yalnız biriyle mücazat olunur ve kitap ve risail-i gayri muvakkate ve her nevi evrak müellif ve muharrir ve tab-ı ve bayileri hemen faili ad edilerek bir haftadan altı aya kadar hapis ve yirmi beş liradan yüz liraya kadar caza-i nakdi ile veyahut bu cezalardan yalnız biriyle mücazat olunur.

Md.3- Birinci madde mucibince tab-ı ve neşrine müsaade-i istihsal kılınmış olan ceraid-i yevmiye ve risail-i muvakkatenin kabl el-tabı sansüre iraei iktiza eyleyip hilafına hareket edenler ile sansürce tayin olunan makalat ve fıkra-ı bilabeka tab-ı neşir edenlerin neşriyat vakianın derece-i ehemmiyet ve mahiyetine göre ceraid-i yevmiye ve risail-i muvakkatesi münasip müddetle muvakkaten tatil veyahut haklarında ibtidaen te’vbih olunur. Tekrarı halinde akdi bedel zabt edilmekle beraber ceride ve risalesi katiyen tatil olunur.

Md.4- Hükümet-i askeriye neşir ve tedavülü men olunan kitap ve risail ve her nevi evrak-ı matbuayı keyfiyyet mani gazeteler ile badelaılan bayii ve neşir edenler hemen faili ad edilerek bir haftadan altı aya kadar hapis ve yirmi beş liradan yüz liraya kadar caza-i nakdi ile veyahut bu cezalardan yalnız biriyle mücazat olunur.

Md.5- İşbu kararnamede zikir ve tadat olunan memnuniyet hilafına hareket edenlerin icra-i muhakemesi divan-ı harp-ı örfiye aiddir.

Md.6- İşbu kararnamenin icra-i ahkamına harbiye ve dahiliye nazırları memurdur.

Meclis-i umuminin içtimasında kanuniyet tekalif olunmak üzere işbu kararnamenin mevki-i meriyete vaazı irade eyledi.

4 Cemaziyel evveli 1337, 5 Şubat 1335, Kabine”³⁰

Böylece “basılmadan önce toplatılma” şeklindeki sansür, sıkıyönetim uygulanan bölgelerde artık tamamen yasal bir hal almıştır. Askeri ve yerel makamlarca basılı evrak üzerindeki kararlar, kurulacak komisyonun kontrolundan geçecektir. Komisyon kararına uymayanlar veya aykırı davranışı tekrar edenler hakkında verilecek cezalar ile sıkıyönetim mahkemelerine sevkler, söz konusu kararname ile düzenlenmiştir.

9 Şubat 1919’da ise İstanbul’da yayınlanan gazetelerin sahipleri, İtilaf Devletleri sansür heyeti tarafından yapılan davet üzerine, Galata’da toplanmıştır. İtilaf Devletleri sansür heyeti adına Fransız Binbaşı Louveran tarafından, Osmanlı basın temsilcilerine uygulanmakta olan sansür hakkında aşağıdaki açıklamalarda bulunulmuştur:

“Sansür, İtilaf Devletleri’nin askeri amacının gerçekleştirilmesi için ortak bir arzu üzerine konulmuştur. Bu sansür, büyük devletlerin teşvikiyle genel harbi sonlandıran hükümetinizin yaptığı gibi matbuatı boğmak amacını taşımamaktadır. Dolaylı olarak mütareke gereği olduğu ve bazı önemli durumlara dayanıldığı için bazı tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

²⁸ Vakıf, 22 Aralık 1918.

²⁹ Vakıf, 21 Ocak 1919. (Matbuat Müdürü Salih Bey, İtilaf Devletleri temsilcisi Albay Tomson ve Genelkurmay’dan Albay Hüsrev Bey, sansürün uygulanmasına ilişkin son koordinelerde bulunmuşlardır.)

³⁰ Takvim-i Vekayi, 9 Şubat 1919.

Sansürün uygulanmasında mevcut komisyonların emirlerine uymak suretiyle bizlere yardımcı olmanızı istiyoruz. İtilaf Devletleri'nin kara ve deniz hareketine, resmi makamların gidiş-gelişlerine dair resmi bir açıklama yapılmadıkça hiç bir şeyi yazmamalısınız. İtilaf Devletleri'ni kötüleyen, büyük devlet merkezlerini takdir veya savunma şeklinde yayınlar yasaklanmıştır.

Matbuatın varlık sebeplerinden biri de hükümetin ve yönetimin hatalarını ortaya çıkarmaktır. Tenkit mevcut hükümetlerin yol göstericisidir. Fakat şu hassas günlerde tenkitler yapılırken bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Tartışma gereği diye, Osmanlı halkını teşkil eden çeşitli azınlıklar birbirlerine düşürülmemelidir. Her gün meydana gelen olaylar doğru olarak yazılmalıdır. Birlikte yaşayacak olan milletlerin arasına tefrika sokacak olan durumlardan kaçınılmalıdır. Bu çeşit aşırılıklara yol açmadığımız takdirde normal durumlarla karşılaşacağımıza şüphe yoktur. İç olaylar hakkındaki yorumlara müdahale etmek istemeyiz.

Sadece hükümet tarafından belirtilen çizelgelerde isimleri yazılı olan gazeteler yayınlanacaktır. Bunlar uluslararası heyet tarafından onaylanmıştır. Bütün gazeteler, dergiler ve diğerleri yayınlarını sansür heyetine yollayacaktır. Evvelce diğer bazı gazeteler tarafından yayınlanmış olan belgeler de mutlaka sansüre gösterilecektir. Çeşitli makalelerde sansüre arz edilmelidir. Bir makale tamamen sansür edildiği takdirde yazarın ünvanı kesinlikle yazılmayacaktır. Sansürden geçen bir makaleye bir şeylerin ilavesi yasaktır.

Bu kurallara uymayanlar kanun gereği cezalanacaktır. Yasaklanan bir gazetenin başka bir isim ile tekrar yayınlanması kesinlikle yasaktır. Eğer bir gazete bunlara uymazsa matbaası kapanacak, sorumlu olanlar da divan-ı harbe verilecektir. İtilaf memleketlerindeki matbuattan yararlanarak elimizden geldiği kadar yardım edilecektir. Mevcut gazetelerde görülen şeylerin tamamını nakletmek anlamı çıkarılmamalıdır. Her konuda sansür heyetlerine başvurulmalıdır. Zaten müttefik subaylarından biri her zaman gazetecilere sansür hakkında açıklama yapmaya hazır bulunacaktır.”³¹

Artık İtilaf Devletleri de, uygulanmakta olan sansüre resmen taraf olarak katılmakta, Osmanlı Devleti içişlerine fiilen karışmaktadırlar. Hatta öylesine ileri dahi giderek; Osmanlı Devleti halklarını oluşturan “...azınlıkların birbirlerine düşürülmemesine dikkat edilmesi gerektiği... birlikte yaşayacak olan unsurların arasına fesat sokulmaması...” gibi, hususlardan da sözedebilmişlerdir. Sansürün bulunulan konum itibarıyla zorunlu olduğunu, buna dikkat edilerek İtilaf Devletleri hakkındaki haberlerin seçilmesinde özen gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir. Belirlenen gazetelerin yayınlanabileceği, bütün haber evrakının sansür kurulu tarafından onaylanacağı açıklanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Mondros Mütarekesi sonrası “yeniden hayata geçirilen sansürün” yasal dayanakları, uygulanma şekli, çıkarı olanlar ve İstanbul basınının gösterdiği tepkiler ele alınmıştır. Bu amaçla; İstanbul basınından *Atı, İkdâm, Takvîm-i Vakayî, Tasvîr-i Efkâr, Vakî* gazeteleri ile Meclis Tutanakları ve araştırma eserleri ile konu hakkındaki makale incelenmiştir. Çalışma esnasında karşılaşılan temel sorun; farklı seçenekler varken neden “haber evrakının basılmadan önce toplatılma” şeklinin seçildiği ve uygulamanın dayandırıldığı geçmişteki “yasal esaslardır”.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilen devletleri ile yapılanlar dikkate alındığında, Mondros Mütarekesi hemen bütün Osmanlı ülkesinin işgalini içeren bir belgedir. Dolayısıyla dönem içinde yaşanan hassasiyete karşı Hükümet bazı tedbirler geliştirmiştir. Bunlardan biri de “sansür”dür. Bu amaçla en etkili iletişim aracı olan gazeteler seçilmiştir. Ancak, fiilen yaşanmakta olan bir harp olmamasına rağmen, konulan kurallara bağlı olarak geliştirilen tedbirler, İtilaf Devletleri'nin ülke içişlerine müdahalesi olarak algılanmaktadır. Yıllar önce başta İstanbul olmak üzere ülkenin bazı bölgelerinde devam etmekte olan “sıkıyönetim”, uygulanan sansüre gerekçe gösterilmiştir. Yasal dayanağı da “Kanun-ı Esasî”nin 113. Md.'dir. Aslında uygulanmakta olan sıkıyönetim, yaşanan hassas günler için geliştirilen bir güvenlik tedbiri değil, hükümetin faaliyetlerini güçlendiren bir yönetim şekli olarak görülmüştür.

Matbuat Müdürü'nün açıklaması doğrultusunda “yeniden hayata geçirilen sansürün” uygulanma şekli ise tartışmalıdır. Dönem için geçerli olan “Basın Kanunu (14 Temmuz 1909)” dikkate alındığında haber evrakı; “basılmadan önce toplanma, belirli konularda sınırlandırmalar getirme, suç teşkil eden yazıların kaldırılması” yollarıyla sansür edilebilmektedir. Burada seçilen yöntem; “basılmadan önce toplanma” şeklindedir. Oysa, geçerli kanuna göre “belirli konularda sınırlamalar” getirilse veya “suç teşkil eden yazılar kaldırılrsa” yeniden hayata geçirilmeye çalışılan sansüre gerek kalmayacaktır. Fakat Hükümet tarafından en kolay ve garantili yol seçilmiş “basılmadan önce toplanma” uygulaması konulmuştur. Bunun nedenlerinin; “İtilaf Devletleri'nin talepleri ile devam eden barış görüşmeleri” olduğu tespit edilmiştir. Böylece, İtilaf Devletleri diledikleri haberin

³¹ Vakî, 10 Şubat 1919.

yapılmasını sağlayacak, barış görüşmeleri hakkında ise hükümet hangi haberin basında yer almasını istiyorsa gündemi oluşturacaktır.

Sansüre gerekçe gösterilen “yasal dayanaklara”göre ise; “İdare-i Örfiyye Kararnamesi” ilk olarak, Meclis-i Mebusan’ın ilk toplanma tarihi olan 20 Eylül 1293’de (1877’de) gündeme gelmiştir. Daha sonra 1909’da “31 Mart Olayı” ve 1913’de “Bâb-ı Âli Baskını” nedeniyle kullanılmıştır. Halen yürürlükte olan Anayasa’nın 113. Md.’ne dayandırılmaktadır. Kararname teklifi üzerinden yıllar geçmesine rağmen belirli bölgelerde uygulanmakta olan sıkıyönetim esas alınmaktadır. Oysa bu kararname hakkında geçen yıllara bağlı olarak herhangi bir değiştirilme veya düzeltme teklifi yapılmamıştır. Buna rağmen iktidar söz konusu kanunu uygulamaya koymuştur. Sansür uygulama alanları “İdâre-i Örfiyye” bölgeleri ile sınırlı kalmış, ancak ülkenin neredeyse tamamının işgal edileceği göz ardı edilmiştir. Aslında mevcut hükümet, basında özgürlükten yana olduğunu bazı ortamlarda vurgulamaktadır.

Halbuki, üst düzey Osmanlı memurlarının şahsiyetlerine yapılan taarruzu önlemek ve Osmanlı Devleti’ni oluşturan halkların çıkarlarını gözetmek için bu tür bir sansüre ihtiyaç olduğu düşünülmemektedir. Zira bunu yapan gazeteci veya gazeteler zaten yürürlükteki “Basın Kanunu” gereği cezalandırılmak durumundadır. Söz konusu kanun uygulanmış olsa bu tür bir sansüre ihtiyaç yoktur. Ancak şu da bir gerçektir ki; sansürün uygulanmasıyla, İstanbul halkının, Anadolu’daki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olması engellenmiştir.

Asıl sorun İtilaf Devletleri’nin arzularından kaynaklanmaktadır. Bu devletler için Osmanlı ülkesi merkezi bir konumda olup, üç kıtayı birden kontrol etme imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu devletlerin kara ve özellikle deniz kuvvetlerinin harekâtı ile ülkede hareket halinde bulunan unsurlarının faaliyeti büyük önem arz etmektedir. Bu tür bir sansür uygulanması söz konusu devletler için gerçekten çok önemlidir. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışma ve bunu diledikleri gibi yönlendirme olanağına da kavuşacaklardır. Sonuç olarak mütareke sonrası sansür, yıllar sonra yeniden hayata geçirilerek 1 Aralık 1918 itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. Araştırma, dönemin basını ve Meclis tutanakları gibi birinci el kaynakları içermesi bakımından kendine özgü bir niteliktedir. Tarih yazımına bilimsel bir katkı sunabileceği, gelecekte yazılacak konuya ilişkin çalışmalar için etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Tutanaklar

Meclis-i Ayan, Zabıt Ceridesi, On Beşinci İnkat, 12 Kanunuevvel 1334 (1918).

Sürelî Yayınlar

Gazeteler:

Ati, İkdâm, Takvim-i Vekayi, Tasvir-i Efkar, Vakıf (2 Kasım 1918-10 Şubat 1919).

Telif ve Tetkik Eserler

İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*. DER Yayınları. İstanbul 2005.

İskit, Server. *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayını No: 2. Ankara 1943.

Koloğlu, Orhan. *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları. İstanbul 2006.

PTT Genel Müdürlüğü. *İstiklal Harbi’imizde PTT*. Gökçe Ofset. Ankara 2009.

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı. *Osmanlı’dan Günümüze Türk Anayasa Metinleri, 1876 Kanun-i Esasi*. TBMM Basımevi. Ankara 2023.

Tökin, Füzûzan Husrev. *Basın Ansiklopedisi*. Kulen Basımevi. İstanbul 1963.

Makaleler

Borak, Sadi. “Türk Basınında Sansür”. Yayına Hazırlayan Halis Evrenos. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 30, 1999.

İçen, Enis. "Osmanlı Devleti'nde İdâre-i Örfîyye Rejimi ve Divan-ı Harpler". *ANASAY* 2025, Yıl 9, Sayı 32.

Ender Korkmaz, "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19-20, 2012.

İsa Kocakaplan, "Mütareke Döneminden Bir Sansür Örneği", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Mart 2020.

EK-1

***Atı* Gazetesinde Sansürlenmiş bir Makale (3 Aralık 1918)**

